

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 316.74:378.018.43:[004+621.397.122]

А. О. ЖОВНІР

УПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАОСВІТИ ТА ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯНИНА ТА ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто такі поняття, як «медіаграмотність», «медіакомпетентність», «медіаосвіта», актуалізовано необхідність розуміння медіакомпетентності як ключової й первинної індивідуальної компетентності. Розкрито теоретико-методологічні підходи та теорії медіаосвіти, уточнено структуру й ключові елементи медіакомпетентності, напрями розвитку та завдання медіаосвіти, ступінь і умови впровадження та поширення медіаосвіти в Україні, роль медіаосвіти в забезпеченні інформаційної безпеки держави.

Ключові слова: медіакомпетентність, медіаграмотність, медіаосвіта, інформаційна безпека, медіакультура, інформаційна компетентність, професійно-орієнтована медіаосвіта, медіаінформаційна грамотність.

Сучасні медіатехнології генерують неконтрольовані й нелінійні потоки інформації, в яких доводиться існувати індивідам та соціальним спільнотам. Також у наш час інтенсифікуються спрямовані медіавпливи: інформаційний тероризм, атаки, маніпуляції, спецоперації, війни. Медіа стають і інструментом впливу, і «четвертою владою», і первинним агентом соціалізації, який конструює та формує ціннісні орієнтації, патерни поведінки, соціальні установки, ідентифікацію та суб'єктність, категорії сприйняття навколишнього світу тощо. У зв'язку із цим актуалізується тема інформаційної безпеки. Також у відповідь на інтенсивний розвиток інформаційно-комунікативних технологій з'являються концепції суспільства знань, суспільства мудрості, суспільства ризиків. Це свідчить про усвідомлення необхідності формування нових умінь, навичок, компетенцій, які сприяли б розвитку критичного й аналітичного мислення, рефлексії, скептицизму, вибірковості, медіаімунітету, медіаторчості та медіакультури. У зв'язку із цим сьогодні набули поширення ідеї впровадження медіаосвіти та підвищення медіаграмотності особистості.

Очевидно, що ефективна медіаосвіта має спрямовуватися не тільки на формування необхідних знань і навичок окремої особистості, а й бути надзвичайно важливим державним ресурсом при зіткненні з різними інформаційними інтервенціями. Тобто мова має йти не тільки про необхідний

компонент загальноосвітньої підготовки нових поколінь, а й про невід'ємну частину формування громадянського суспільства. Ідеї впровадження медіаосвіти виходять за межі освітньої системи, сьогодні постає необхідність єдиної національної медіаосвітньої політики. Однак в Україні медіаосвіта характеризується своєю фрагментарністю і стихійністю, саме тому ідеї формування ефективного медіаосвітнього простору набувають все більшої значущості в контексті сьогодення.

Питання медіаосвіти та медіаграмотності розглянуто в працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Наприклад, канадський дослідник і прихильник медіа педагогіки К. Ворсноп вважає за необхідне вивчення медіа та його продуктів і говорить про те, що медіаграмотність є тією необхідною компетенцією, яку ми купуємо в результаті медіаосвіти [49]. Американський учений Р. К'юбі зазначає, що медіаграмотність виявляється в здатності людини аналізувати, інтерпретувати й висувати оціночні судження щодо тих чи інших медіатекстів [41]. Дж. Браун стверджує, що поняття медіаграмотності набуває різноманітних значень, вживаючи цей термін для представників різних професій [36]. Канадський дослідник Дж. Пандженте запропонував перелік постулатів, які необхідні для аналізу й розуміння медіапродукції [45]. Дж. Поттер виділяє основні рівні медіаграмотності з погляду ступеня освоєння певних навичок і компетенцій [46]. Л. Мастерман у своїх працях аналізує основні сфери медіаосвіти [44], а шведська дослідниця С. фон Файлітзен акцентує увагу на засвоєнні учнями практичних навичок у процесі медіаосвіти, а саме підкреслює важливість створення власних медіапродуктів [39]. К. Тайнер говорить про необхідність упровадження в освітню систему аудіовізуальних засобів комунікації, а також методики аналізу медіатекстів [48]. Британські дослідники К. Безелгет і Е. Харт спробували виділити структуру медіаосвіти та ключові об'єкти аналізу [37]. Основні моделі медіаосвіти виділяли О. Федоров, І. Челишева, Ю. Усов та ін. [30; 34]. У свою чергу, питання медіаосвіти та медіаграмотності висвітлено в працях В. Бакірова, Г. Онкович, І. Чемерис, Б. Потятиника, В. Іванова, В. Різуна, О. Янишина та ін. В Україні у 2010 р. президією Національної академії педагогічних наук була затверджена Концепція впровадження медіаосвіти в Україні [13].

Спираючись на існування безліч підходів до вивчення цієї проблематики, все ж таки потребують уточнення такі питання, як: 1) визначення основних концептуальних підходів до вивчення медіаосвіти та медіаграмотності в межах соціологічної науки; 2) інтерпретація понять «медіаосвіта», «медіаграмотність», «медіакомпетентність»; 3) висвітлення основних теорій медіаосвіти; 4) з'ясування структури та основних компонентів медіакомпетентності; 5) розкриття основних напрямів розвитку і завдань медіаосвіти; 6) вивчення особливостей й умов розвитку медіаосвіти в Україні; 7) окреслення перспектив та потенціалу медіаосвіти в забезпеченні інформаційної безпеки держави.

Метою статті є визначення ролі й значущості медіаосвіти, її ресурсного потенціалу в контексті сучасних тенденцій медіатизації та інформатизації соціальної реальності, а також у зв'язку з необхідністю забезпечення інформаційної безпеки особистості й держави.

Проблематика медіаосвіти, маючи статус міждисциплінарної, перебуває в дослідницькому полі багатьох наук, головним чином психології, педагогіки та соціології. У межах соціологічного знання питання медіаосвіти та медіаграмотності перебувають на межі соціології освіти й соціології масових комунікацій. Загалом концептуальні засади соціологічного вивчення медіаосвіти та медіаграмотності знаходяться в ряді соціологічних парадигм, теорій масових комунікацій та інформаційного суспільства, а також концепцій постмодерністів. Зокрема, представники символічного інтеракціонізму говорили про те, що наша соціальна реальність переповнена символами й знаками, за допомогою яких відбуваються соціальна взаємодія та соціалізація особистості. Адже на сьогодні ми стикаємось з новим символічним світом, в якому набуває значення циркуляція знаків і смислів, які потребують інтерпретації, а також розвитку символічного мислення. У контексті цих міркувань простежуються певні «натяки» щодо існування так званого медіапосередника між соціальною реальністю й індивідом, що генерує символічні потоки, тим самим формуючи поле взаємодії з ними. Саме тому індивід потребує нових компетенцій, які б допомагали йому існувати в сучасному символічному просторі [42].

На значущості й провідній ролі знаків та образів у нашій соціальній реальності акцентував увагу Ж. Бодрійяр. За Ж. Бодрійяром, у наш соціум вторглися величезні обсяги інформації, що дає змогу говорити про настання століття гіперреальності, епохи симулякрів і симуляцій, про формування умов, у яких нам усе складніше стає відрізнити реальність від знака і копії, саме тому нам так необхідні механізми розрізнення й диференціації фантомних символічних систем. На сьогодні багато дослідників стверджують, що медіа є лише ілюзією дійсності й виступають виробниками викривлених фактів, у зв'язку із чим усе більше актуалізується потреба в соціальному інституті, який сприяв би координації та орієнтації взаємодії індивіда й знакових систем [1].

Варто сказати, що позитивістська логіка «раціоналістів» (Дж. Уотсон, Б. Скіннер, Е. Толмен, С. Прессі), яка безпосередньо пов'язана з ідеями представників біхевіоризму й конструктивізму, виходить з того, що в епоху розвитку інформаційно-комунікативних технологій провідного значення набувають ті компетенції, які необхідно конструювати й розвивати в процесі навчання. На етапі формування та становлення цифрового суспільства, насамперед, ідеться про такі компетенції, як освоєння інформаційно-комп'ютерних технологій і розвиток комунікативних навичок, які виступають певним фундаментом, що визначає подальше особистісне та професійне становлення індивіда [47].

З погляду феноменологічної парадигми, є необхідність упровадження нових освітніх технологій і методик в освітній процес. У контексті цих міркувань актуалізуються питання модернізації й трансформації ролей і функцій учасників освітнього процесу, навчального контенту, норм і цілей освітньої діяльності. Сьогодні популяризуються концепції студентоцентрованого навчання, ідеї розвитку творчого потенціалу особистості, її критичного й аналітичного мислення, активного залучення й включення учнів та студентів у навчальний процес, відсутності авторитарного контролю та оцінювання, а також стандартизації методів освітньої діяльності [15, с. 101–104]. У свою чергу, теоретичною передумовою розвитку медіаосвіти виступають концепції соціал-реконструктивізму (Дж. Каунтс, Х. Рагг, Т. Брамельд, Л. Хаймовітц, У. Офалс), оскільки саме вони є носіями установлених переконань щодо того, що інститут освіти є інструментом трансформації соціальної реальності, звертаючи увагу на такі цивілізаційні проблеми, як толерантність і мультикультуралізм, свобода слова, інформаційна безпека, загроза маніпуляції й технологічного прогресу [38]. Спираючись на це розуміння та уявлення, медіаосвіта стає комплексною, синтезуючою освітньою парадигмою, орієнтованою на модернізацію освітніх технологій та впровадження ефективних освітніх стратегій, які були б спрямовані на вирішення та привертання уваги до суспільно значущих проблем і питань. Медіаосвіта, з одного боку, може бути певним когнітивним фільтром, який буде виконувати селективні функції, з іншого – вона відіграє роль агента соціалізації та конструювання соціальних установок, схем сприйняття й оцінювання.

В епоху інформаційного суспільства, в якому інформація стає стратегічним ресурсом, а соціальні комунікації починають відігравати провідну роль, сучасному індивіду необхідні засоби, за допомогою яких він зможе обробляти та засвоювати величезні інформаційні потоки. Інформація стає засобом маніпуляції масовою свідомістю та поведінкою, що лише актуалізує потребу в створенні певних механізмів протидії сучасним інформаційним нападам. Доцільними залишаються ідеї представників постструктуралізму, зокрема Р. Барт був прихильником того, що будь-які комунікації є дискурсом, який несе в собі міфічний зміст. Носії міфів, з якими ми стикаємося (кінопродукція, реклама, будь-який текст тощо), мають латентні смисли, які вимагають розпізнання й декодування [2, с. 72–130]. Інший представник цього напрямку М. Фуко стверджував про існування дискурсивної влади, яка не локалізується в певному місці та не належить конкретному суб'єкту, а пронизує весь соціальний простір, здійснюючи репресивну функцію [27]. На думку Ю. Хабермаса, дискурс є комунікативним процесом, що впливає на освіту та соціалізацію особистості. Саме в процесі соціальних комунікацій, критичних дискусій і дискурсивних міркувань відбувається процес конструювання соціальних норм, установок і цінностей [32]. Резюмуючи всі ці ідеї, ми доходимо висновку, що медіаосвіта

може виступати джерелом надання необхідних інструментів інтерпретації, декодування й деконструювання міфічних повідомлень, знакових систем та ідеологічних інтенцій.

Розвиток інституту медіаосвіти актуалізується в контексті теорій інформаційного суспільства. Усі ці теорії наголошували на становленні нової інформаційної культури, на значущості знань та інформаційних технологій у сучасному світі. Якщо згадати теорію інформаційного суспільства Д. Белла, при її розумінні ми усвідомлюємо, що індивіду для існування та функціонування в сучасному суспільстві необхідні компетенції обробки, аналізу та інтерпретації інформації [3, с. 330–342], у період «мережевого суспільства» М. Кастельса – навички систематизації та упорядкування хаотичних і неструктурованих інформаційних потоків [12], а в контексті становлення нової кліп-культури Е. Тоффлера, домінуючу роль у якій відіграють так звані «кліпи» (рекламні оголошення, новинні повідомлення тощо), – засоби стандартизації та підвищення ефективності комунікативних процесів [26].

На сьогодні ми вступили в епоху радикальної модернізації, для якої характерні ускладнення організації соціального устрою, що, у свою чергу, вимагає підвищення рівня рефлексії, тобто здійснення системного моніторингу ситуації за допомогою накопичення й відбору знань, а також аналізу неструктурованої інформації та оцінювання всіх ризиків і можливостей [35]. Так, наприклад, Ф. Джеймсон вказує на існування віртуального інформаційного гіперпростору, що перешкоджає орієнтації, самоідентифікації й координації особистості [10]. Виходячи із зазначеного, ми доходимо висновку щодо існування гострої необхідності медіаосвіти та потреби в нових медіакомпетентностях, які змогли б відповісти на всі інформаційні виклики сучасності й надати всі необхідні інструменти та методи орієнтації в умовах медіатизації й інформатизації соціальної реальності.

У зв'язку з окресленими тенденціями з'являються концепції інформатизації освіти, метою яких є конструювання й формування інформаційної культури особистості та її медіаграмотності, її умінь задоволення інформаційних потреб з урахуванням навичок використання інформаційно-комунікативних технологій.

Роль і значущість медіаосвіти зростає в контексті теорій масових комунікацій, які говорять про те, що на сучасному етапі медіа досягли такого рівня розвитку, що стають провідним соціальним інститутом та «четвертою владою», яка не тільки впливає на нашу повсякденну реальність, а й конструє наші уявлення про неї. Теорія соціального навчання, витоки якої йдуть від біхевіористської психології, одним з представників якої є А. Бандура, говорить нам, що індивіди засвоюють трансльовані засобами масової комунікації патерни поведінки, згодом наслідуючи ці моделі і відтворюючи їх у реальності [5]. Схожі думки простежуються в теорії культивування, внесок у розвиток якої зробив Дж. Гербнер, яка зводиться до того,

що засоби масової комунікації формують наші уявлення про соціальну реальність, соціальні установки й цінності, унифікуючи та стандартизуючи їх [40]. Варто сказати, що існують також різні теорії соціалізації, які постулюють про те, що засоби масової комунікації з урахуванням їхнього тотального впливу на індивіда в сучасному світі стають одними з основних джерел його знань про навколишню дійсність, а процес соціалізації підлітків відбувається інтенсивніше відповідно до широкого спектра технологій, що активно використовують засоби масової комунікації (ЗМК). Зосереджуючись на владних можливостях медіа, теорія встановлення порядку денного, представниками якої були дослідники М. Маккомбс і Д. Шоу, говорить, що саме ЗМК формують певний список тем, проблем, питань, подій, акцентуючи увагу на них, тим самим формуючи у свідомості аудиторії уявлення про їхню значущість та актуальність [43]. Таким чином, ці концепції обумовлюють не тільки глибинне теоретичне вивчення інституту медіа, а й розуміння функціонування цього інституту зсередини, його технологій та ефектів, які він використовує й спричиняє.

Необхідно зазначити, що в сучасному світі на перше місце виходить людський капітал, і саме знання стають джерелом багатства й інструментом формування рефлексивного суспільства, суспільства підозри та мудрості. Якщо згадати ідеї П. Бурдьє щодо існування різних форм капіталу, то саме культурний капітал (тобто наші знання, досвід, навички та інформація, які ми одержимо) на сьогодні набуває провідної значущості. У зв'язку із цим медіаосвіта може стати невичерпним і надійним постачальником та джерелом тих навичок, умінь і методів, які виступатимуть найважливішими та найкориснішими інструментальними компетенціями особистості і громадянина інформаційного суспільства.

Що стосується власне визначення понять «медіаосвіта», «медіаграмотність» та «медіакомпетентність», то нині існують різні підходи до їхньої інтерпретації, які фокусуються на функціональному та інструментальному призначеннях цих явищ. Питання медіаосвіти протягом багатьох десятиліть є предметом дискусій, конференцій і семінарів ЮНЕСКО. Цією міжнародною організацією проголошено, що медіаосвіта сприяє набуттю різних теоретичних та практичних знань і вмінь з метою вивчення сучасних медіа. Увагу акцентовано на тому, що медіаосвіта має стати правом кожної особистості та автономною галуззю знань, яка виходить за межі технологічного розуміння медіа як інноваційних методів навчання, які використовуються в різних наукових сферах. Л. Мастерман підкреслює, що медіаосвіта спрямована на формування критичного мислення, крізь призму якого учні набувають необхідних практичних навичок вивчення й використання медіа [17, с. 14]. С. фон Файлітзен вважає, що медіаосвіта – це активне залучення учнів до «медіакухні», яке полягає не тільки у вивченні вже існуючих медіаджерел, медіатекстів, але й у створенні свого медіапродукту, що дасть їм змогу сформулювати власну думку щодо медіаіндустрії в

цілому [17, с. 15]. К. Тайнер інтегрувала медіаосвіту з концепцією студентоцентрованої освіти, стверджуючи, що аналіз медіа та виробництво медіа-продуктів повинні здійснюватися спільно викладачем і учнем, залучаючи аудиторію в освітній процес [17, с. 16]. Таким чином, ми розуміємо, що медіаосвіта – це не лише розвиток та формування певних практичних навичок взаємодії з медіа, а й цілий інноваційний освітній напрям, орієнтований на трансформацію ролей і функцій суб'єктів навчального процесу, перетворюючи учня з пасивного слухача на активного та креативного виробника й добувача власних знань. Щодо призначення медіаосвіти треба зазначити, що думки багатьох учених розійшлися. Наприклад, К. Безелгет і Е. Харт стверджують, що медіаосвіта має на меті вивчення медіаджерел, медіатекстів, медіатехнологій, семантичну медіасистему, медіаспоживачів та медіаформ [17, с. 15], а О. Федоров наполягає на тому, що медіаосвіта є всебічним процесом удосконалення особистості за допомогою медіа, спрямованим на набуття нею творчого, аналітичного та критичного мислень, навичок роботи з медіапродукцією, основних засобів самоконструювання й самопрезентації за допомогою медіатехнологій [17, с. 17]. Відповідно до Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, медіаосвіта орієнтована на формування медіакультурної особистості, на безпечну взаємодію особистості із засобами масової комунікації з урахуванням їхньої стрімкої модернізації та розвитку [13]. Набирає популярності таке поняття, як професійно-орієнтована медіаосвіта. На думку Г. Онкович, грамотний фахівець і професіонал априорі повинен бути медіакомпетентним [22]. Тобто передбачається, що медіаосвіта націлена на формування медіакомпетентності й медіаграмотності. Відповідно до Р. Кьюбі, медіакомпетентність є можливістю інтерпретувати, аналізувати та оцінювати медіатексти [41]. О. Федоров запропонував більш широке визначення та наполягав на тому, що медіакомпетентність – це сукупність знань, умінь, навичок, мотивів, установок індивіда, які сприяють відбору, інтерпретації, оцінюванню, критичному аналізу, виробництву та розповсюдженню медіапродукції в різноманітних формах, а також виявленню особливостей функціонування медіа в сучасному суспільстві [31, с. 25]. Поряд із цим поняттям використовують термін «медіаграмотність». Практично всі дослідники стверджують, що медіаграмотність – це ті знання, уміння, навички, яких набуває індивід у процесі інтерпретації, оцінювання, аналізу медіа. Деякі вчені розуміють медіаграмотність як один із засобів протидії маніпулятивним технікам та практикам, які використовують ЗМК, тим самим наголошуючи на її протекціоністському призначенні. Цієї думки дотримується О. Федоров, який говорить про те, що медіаграмотність – це та мета, «апогей», до якого ми прагнемо у процесі медіаосвіти; це – здатність усвідомленого й критичного декодування, оцінювання та аналізу інформації, вміння «прочитання» й розпізнання маніпуляцій. Дж. Поттер критикує вузьке розуміння цього поняття та стверджує, що медіаграмотність – певний континуум і система пе-

вних знань, яка має різні рівні та етапи: знання категоріального апарату, мови, усвідомлення контенту, розвиток скептицизму, вибірковості, емпіричне вивчення, критичний аналіз і соціальна відповідальність [17, с. 13]. З Концепції впровадження медіаосвіти в Україні випливає, що медіаграмотність – це ті знання, які допомагають працювати з медіатехнікою, комунікувати й самовиражатися за допомогою медіазасобів, свідомо сприймати та інтерпретувати медіатексти, уміти відрізнити реальність від симулякра [13].

За результатами Міжнародного форуму з медійної та інформаційної грамотності, який відбувся у 2011 р. в Марокко, була підписана «Феська Декларація щодо медійної та інформаційної грамотності», яка проголосила, що медіаінформаційна грамотність сприяє розвитку громадянського суспільства та свідомості, дотриманню етичних і правових норм, демократизації та міжкультурної комунікації [11].

Вітчизняна система професійної освіти перебуває на етапі впровадження компетентнісного підходу, який передбачає трансформацію освітнього процесу таким чином, щоб досягти кінцевої мети – якісної професійної підготовки, яка вимірюється в певних компетенціях. Компетентність визначається обсягом і якістю знань, досвідом і навичками в певній сфері діяльності. Компетентнісний підхід орієнтований на підготовку конкурентоспроможного професіонала, який володіє необхідними знаннями не тільки в межах своєї професії, а й у суміжних сферах, а також націлений на безперервний саморозвиток, професійне зростання і професійну мобільність. У межах цього підходу дослідники говорять про базові або ключові компетентності, до яких зараховують медіаінформаційну як складову професійної. Ці ідеї набули популярності й поширення у зв'язку зі зростанням значущості інформації, а також з активним розвитком і впровадженням у всі сфери суспільного життя інформаційно-комп'ютерних технологій. Практично всі наукові сфери «заговорили» про інформаційну культуру, інформаційну компетентність, упровадження інформаційних освітніх технологій, формування єдиного інформаційного простору, необхідності електронного навчання тощо. Величезні потоки неструктурованої інформації, які проникли в усі професійні сфери, підвищення ролі медіа в сучасному світі стали одними з основних чинників, що зумовлюють популяризацію концепції нової «грамотності», універсальної компетентності – медіаінформаційної.

Незважаючи на те, що медіаосвіта починала розвиватися у відповідь на стурбованість стрімким розвитком медіа та проявами негативних ефектів і впливу, виконуючи протекціоністську функцію, на цей період часу існує величезна кількість теорій і підходів до медіаосвіти. Треба сказати, що теорії медіаосвіти є синтезом загальнопедагогічних теорій і теорій масових комунікацій (медіатеорій). Однією з найбільш популярних залишається «захисна» теорія, основна ідея якої зводиться до вивчення різних засобів

впливу медіа на аудиторію (як правило, негативних). У межах цієї теорії розглянуто техніки й прийоми маніпулятивного впливу і їхнього розпізнання, підкреслено значущу відмінність між реальністю й медіатекстами. Також існує етична теорія медіаосвіти, яка стверджує, що медіа закладають основи для формування морально-етичних установок і принципів, ціннісних орієнтацій. Методологія освітнього процесу зводиться до вивчення й аналізу морально-етичної сфери медіаджерел і медіапродукції. Теорія медіаосвіти як розвитку критичного мислення схожа із «захисною», тому в її межах лідирує переконання в тому, що медіа формують наш «порядок денний», транслуючи соціальні цінності, норми, установки, моделі поведінки. У цьому випадку роль медіаосвіти зводиться до розвитку навичок аналізу, інтерпретації та обробки медіатекстів, виявлення негативних ефектів крізь призму критичного мислення. Ідеологічна теорія медіаосвіти стверджує, що медіа виконують функцію стратегічного маніпулювання громадською думкою в інтересах певних зацікавлених осіб або груп. У цьому випадку в межах медіаосвіти акцентується увага на ретельному вивченні геополітичного, економічного, соціокультурного контекстів медіа. Теорія медіа як джерела задоволення потреб наполягає на тому, що аудиторія здатна оцінювати й розшифровувати медіаповідомлення, виходячи зі своїх власних потреб. Саме тому медіаосвіта орієнтована на те, щоб допомогти знайти правильні способи вилучення користі, спираючись на власні потреби й переваги. Культурологічна теорія медіаосвіти виходить з того, що медіа пропонують різні способи та технології декодування медіатекстів. У цей час адресат здійснює комунікацію з медіаконтентом і аналізує його крізь призму власної свідомості. Основна мета медіаосвіти зводиться до того, щоб продемонструвати учням, яким чином можна примножити свої знання і розширити можливості сприйняття. Нарешті, семіотична теорія медіаосвіти спирається на ідею, що медіатексти являють собою певний дискурс і знакову систему, при роботі з якою необхідно володіти навичками семіотичного аналізу (кодування/декодування) [17, с. 26–36].

Варто зазначити, що такі поняття, як медіаграмотність і медіакомпетентність, мають свою внутрішню структуру, елементи якої відображають ті чи інші знання й навички. Дослідники виділяють чотири основних структурних компоненти медіаграмотності: мотиваційний, ціннісно-смісловий, когнітивний, поведінковий. Мотиваційний компонент являє собою внутрішню готовність і систему спонукальних до взаємодії з медіаджерелами й медіапродукцією факторів. Мотиваційний компонент формується на підставі усвідомлення значущості медіа в сучасному світі, а також своїх актуалізованих потреб. Когнітивний компонент включає в себе систему наших знань історії, ролі, функцій, контенту, технологій медіа. Поведінковий компонент складається з наших практичних навичок і умінь: пошуку, обробки, інтерпретації, аналізу, оцінювання медіаінформації. Ціннісно-смісловий компонент являє собою певну сукупність установок, правил,

переконань, цінностей, норм, які лежать в основі формування медіакомпетентності особистості та які ми засвоюємо в процесі медіаосвіти. Також треба сказати, що існують більш розширені концепції, які виділяють не компоненти, а певні показники медіаграмотності: мотиваційний, інформаційний (знання теоретичних положень і дискурсивних практик), оцінювальний, контактний (частота комунікації з медіаджерелами і медіапродукцією), перцептивний (особливості сприйняття медіаконтенту), діяльнісний, творчий [28].

Говорячи про медіаосвіту, ми не раз акцентували на тому, що вона повинна вийти за межі професійної освіти, розширюючи свої можливості й перспективи. На сьогодні йдеться про такі напрями медіаосвіти: дошкільна медіаосвіта, функції якої виконує інститут сім'ї та дошкільної підготовки (в першу чергу, забезпечити захист від негативного медіавпливу і ефектів); шкільна медіаосвіта, що представлена у формі окремих дисциплін, гуртків, факультативних занять, які сприятимуть формуванню критико-аналітичного мислення; медіаосвіта у вищій школі (підготовка медіаспеціалістів і медіапедагогів, а також формування медіакомпетентності серед представників інших спеціальностей); безперервна медіаосвіта, медіаосвіта за допомогою медіа (неструктурована освіта представників усіх вікових категорій за допомогою медіаконтенту). До завдань медіаосвіти зазвичай відносять такі:

- формування медіаімунітету, який дасть змогу захистити себе в медіапросторі за допомогою набутих знань і навичок;
- розвиток аналітичного, критичного й системного мислення, яке сприятиме рефлексивному споживанню та виробництву медіаконтенту;
- організація медіаторчості, яка буде направлена на самопрезентацію й задоволення власних потреб та інтересів;
- формування медіакультури в усіх її аспектах;
- упровадження, трансляція й використання медіаосвітніх технологій як у межах професійної підготовки, так і поза нею;
- розвиток публічної медіаосвіти;
- організація ефективної комунікації медіа та аудиторії, яка буде сприяти виробленню взаємної соціальної відповідальності;
- забезпечення інформаційної безпеки особистості, окремих соціальних груп, національної держави [17, с. 20].

В Україні питання медіаграмотності і медіаосвіти не тільки актуалізувалися, а й набули різних форм вирішення та розвитку. У 2010 р. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України розробив Концепцію впровадження медіаосвіти в Україні, яка відображала основні цілі й завдання медіаосвіти, напрями її розвитку і засоби впровадження. Медіаосвіта в Україні розпочиналася з організації кіногуртків, фестивалів і факультативів. Пізніше з'являлися різні медіаосвітні теорії і коло фахівців в цій області (Б. В. Потятиник, Л. А. Найдьонова, Г. В. Онкович,

І. М. Чемерис та ін.). У 1999 р. у Львівському національному університеті імені І. Франка було створено Інститут екології масової інформації, який дав новий виток розвитку медіапедагогіки і медіаосвіти. Медіаосвіта почала розвиватися як спеціальна галузь знань для підготовки медіаспеціалістів і журналістів. В цей же час з'являються монографії і різні публікації, присвячені вивченню медіа та проблемам медіаосвіти, що, в свою чергу, інтенсифікувало розвиток публічної медіаосвіти, зробивши її доступною для фахівців різних напрямків. У 2005 р. в Києві була створена лабораторія психології масової комунікації та медіаосвіти при Київському інституті соціальної і політичної психології, яка активно займалася дослідженням медіакультури та медіакомпетентності, а також розробкою і впровадженням медіаосвітніх програм в систему середньої освіти. У 2009 р. у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна була відкрита кафедра медіакомунікацій, яка займалася підготовкою магістрів за експериментальною програмою. У свою чергу, відділ теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти НАПН України займається вивченням проблем медіаосвіти в системі вищої освіти, що сприяло появі величезної кількості публікацій і дисертацій (Г. Онкович, І. Чемерис та ін.). Протягом останніх п'яти років було організовано і проведено величезну кількість конференцій, круглий стіл, дискусій, присвячених проблемам медіаграмотності і медіаосвіти (Інститут журналістики КНУ ім. Т. Г. Шевченка, Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Інститут вищої освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки тощо) [21].

У 2011–2012 рр. створені спеціалізовані тренінги з медіаосвіти для викладачів педагогічних ВНЗ, а також проведена перша літня школа з медіаосвіти, організацією якої займався фонд «Академія української преси». Варто сказати про те, що Україна активно бере участь у міжнародних проєктах, присвячених вивченню проблем медіаосвіти. У 2011 р. представники медіаосвітнього руху в Україні (освітні установи) відвідали країни Північної Європи з метою вивчення міжнародного досвіду в дослідженні медіа. Треба сказати, що в 2013 р. був організований семінар НАПН України «Медіаосвіта в Україні: наукова рефлексія викликів, практик, перспектив», в рамках якого розглядалися питання становлення та розвитку медіаосвіти в Україні. В межах семінару одним з ключових питань було питання про необхідність впровадження медіаосвітніх дисциплін в програми підготовки студентів різних напрямків і профілів. У 2012 р. була представлена програма «Медіаосвіта» в межах засідання Вченої ради Інституту інноваційних технологій, яка орієнтована на формування медіакомпетентного суспільства. У тому ж році Академією української преси був випущений підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів і слухачів Інститутів підвищення кваліфікації вчителів «Медіаосвіта та медіаграмотність» [17]. З 2013–2014 рр. МОН України запропонувало впровадження

дисципліни «Основи медіаграмотності» у загальноосвітніх установах, організаціях післядипломної педагогічної освіти [4]. На сьогодні у вищих навчальних та загальноосвітніх закладах розпочався Всеукраїнський експеримент з упровадження медіаосвіти. На першому етапі в експерименті взяло участь 82 навчальних заклади різних областей України (Полтавської, Київської, Львівської, Запорізької тощо). Варто відзначити, що останнім часом популяризувалися медіаосвітні моделі й теорії (Н. А. Шубенко, А. Д. Онкович та ін). Українськими медіапедагогами був створений цілий комплекс навчальних програм, курсів і практикумів (І. А. Сахневич, Г. Г. Почепцов, Г. В. Онкович та інші) [29, с. 120–137]. Існують також і медіаосвітні web-ресурси: сайт «Медіапросвіта» [6], сайти таких проектів, як «У-медіа» [7], «Медіаосвіта» [8], на яких доступна інформація про різні медіадослідження, правові і етичні проблеми медіаосвіти, методологічні напрацювання у вивченні медіаграмотності і медіакомпетентності.

Упровадження медіаосвіти супроводжується двома взаємоспрямованими процесами: з одного боку, актуалізація потреби особистості в придбанні медіакомпетентності (мікрорівень); а з іншого – цілеспрямована державна політика та модернізація освітньої системи. На сьогодні багато дослідників відзначають, що розвиток медіаосвіти в Україні має фрагментарний і несистематичний характер, пов'язуючи цю ситуацію з нестачею необхідних для інтенсифікації розвитку умов. На думку ряду дослідників і відповідно до прийнятої Концепції, впровадження медіаосвіти в Україні, основними умовами розвитку медіаосвіти є: наявність ефективного нормативно-правового простору, що регулює взаємодію медіа та інститутів освіти, цілеспрямована діяльність держави щодо включення медіаосвіти в систему ключових напрямків формування та розвитку громадянського суспільства; наявність кваліфікованих фахівців у цій сфері і їх готовність до модернізації освітнього процесу (трансформації курсів і програм, методів і форм роботи з урахуванням основних медіаосвітніх інновацій); матеріально-технічне та інформаційне забезпечення (наявність серверів зберігання інформації і баз даних, інформаційно-комп'ютерні технології, сучасні навчальні посібники, освітні сайти і тощо); підтримання міжнародного співробітництва в питаннях медіаосвіти (організація круглих столів, конференцій, семінарів, дискусій) [13].

У контексті цих міркувань актуалізується питання формування якісно нового соціального інституту, основним призначенням якого має бути створення єдиного медіаосвітнього простору й навчання суспільства основних методів і прийомів, за допомогою яких воно зможе орієнтуватися в системі координат, яка іменується медіареальністю. Створення та організація ефективного функціонування інституту медіаосвіти може стати одним з перспективних напрямків національної політики держави та забезпечення не тільки національної безпеки, а й плідного міжнародного співробітництва, тому що медіаосвіта орієнтована не тільки на формування медіаг-

рамотного та медіакомпетентного громадянського суспільства (формування громадянської ідентичності, суб'єктності, морально-ціннісного і правового медіаполя), а й на створення сприятливих умов для міжкультурного діалогу та розвитку, а також глобального співробітництва [11].

Висновки. Медіаосвіта стає необхідним фактором та умовою розвитку сучасного інформаційного суспільства, вона спричинила появу якісно нових ризиків і загроз. Проблема інформаційної безпеки стає проблемою не тільки національної держави, а й кожного громадянина. Громадянське суспільство потребує розвитку власного критичного та аналітичного мислень, рефлексії й формування когнітивних фільтрів, які дадуть змогу вибірково та усвідомлено обробляти та сприймати інформаційні потоки. Упровадження та становлення медіаосвіти в Україні має стихійний та фрагментований характер, що залежить від ініціативи й можливостей окремого вищого навчального закладу. Однак самостійних ініціатив вищих навчальних закладів недостатньо для формування захищеності від деструктивних інформаційних впливів. Тому актуалізується необхідність інституційного впровадження медіаосвіти, що дозволить сформувати медіакомпетентне та медіаграмотне громадянське суспільство, яке буде відповідати на інформаційні виклики сучасності.

Перспектива подальших досліджень цієї проблематики полягає у вивченні наслідків, особливостей, а також перешкод, що стають на шляху впровадження медіаосвіти у різних типах навчальних закладів України.

Список використаної літератури

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / Ж. Бодрийяр ; пер. О. А. Печенкина. – Тула : Тульский полиграфист, 2013. – 204 с.
2. Барт Р. Миф сегодня / Барт Р. // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – Москва : Прогресс ; Универс, 1994. – С. 72–130.
3. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – Москва : Прогресс, 1986. – С. 330–342.
4. Беляк О. Особливості розвитку медіаосвіти в Україні / О. Беляк // Івано-Франківськ : Гірська школа Українських Карпат., – 2013. – № 8–9. – С. 31–33.
5. Бандура А. Теория социального научения / А. Бандура. – Санкт-Петербург : Евразия, 2000. – 320 с.
6. Веб-ресурс «Медіаграмотність» [Електронний режим]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/>
7. Веб-ресурс «У-медіа» [Електронний режим]. – Режим доступу: <http://umedia.kiev.ua/>
8. Веб-ресурс «Медіаосвіта» [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://mediaosvita.com.ua/>
9. Горун Ю. Н. К определению понятий «медиаобразование», «медиакомпетентность», «медиаграмотность» / Ю. Н. Горун // Медиафера и медиаобразование: специфика взаимодействия в современном социокультурном пространстве: сборник статей. – Могилев : Могилев. институт МВД, 2015. – С. 103–113.
10. Джеймисон Ф. Постмодернизм и общество потребления / Ф. Джеймисон // Логос. – 2000. – № 4. – С. 63–77.
11. Жилавская И. В. Медиаинформационная грамотность как новая грамотность информационного общества / И. В. Жилавская // Журналист. Социальные коммуникации. – 2011. – № 4.

12. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – Москва : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
13. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/.
14. Косолапова Е. В. Медиаграмотность как актуальная составляющая информационной культуры детей младшего школьного возраста / Е. В. Косолапова // Научный диалог. – 2012. – № 1. Педагогика. Психология. – Екатеринбург : Издательский дом «Ажур». – С. 170–181.
15. Космачева Л. М. Студентоцентрированное образование как условие реализации основных образовательных программ ВПО / Л. М. Космачева, Е. А. Коровушкина // Вестник РМАТ, 2011. – № 2 (2). – С. 101–104.
16. Лупак Н. М. Медіакультура як фактор розвитку особистості в умовах глобалізації інформаційного простору / Н. М. Лупак // Наук. пр. Донец. нац. техн. ун-ту. Сер. Педагогіка, психологія і соціол. – 2010. – Вип. 7. – С. 19–24.
17. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк ; за наук. ред. В. В. Різуна. – К. : Центр вільної преси, 2012. – 352 с.
18. Медиа- и информационная грамотность в обществах знания / сост. Е. И. Кузьмин, А. В. Паршакова. – Москва. : МЦБС, 2013. – 384 с.
19. Мокрогуз А. П. К вопросу готовности введения медиаобразования в украинской школе / А. П. Мокрогуз // Медиаобразование. – 2014. – № 4. – С. 82–91.
20. Онкович Г. В. Медіаосвіта в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку / Г. В. Онкович, Н. О. Спринчук. – Київ : Педагогічна преса, 2001. – С. 184–189.
21. Онкович Г. В. Медіаосвіта в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку / Г. В. Онкович // Нові технології навчання: матеріали другого міжнародного семінару. – Київ ; Вінниця, 2010. – № 62. – С. 89–92.
22. Онкович Г. Професійно-орієнтована медіаосвіта у вищій школі / Г. Онкович // Вища освіта України. – 2014. – № 2. – С. 80–87.
23. Сейдаметова З. Н. Структура информационной компетентности будущих инженеров-педагогов швейного профиля / Сейдаметова З. Н. // Информационные технологии. – 2012. – № 12. – С. 184–189.
24. Слабошевська Т. М. Медіаосвіта в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку / Т. М. Слабошевська, І. М. Смекалін // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік, 9–10 лютого 2013 року / укл. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Ємельянова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – С. 12–14.
25. Сулім А. А. Медіакомпетентність як результат упровадження медіаосвіти / А. А. Сулім // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – сер.: Соціальні комунікації. – 2011. – № 968. – Вип. 3. – С. 26–29.
26. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2010. – 784 с.
27. Фуко М. Власть и знание / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: Избр. полит. статьи, выступления и интервью. – Москва : Праксис, 2002. – 381 с.
28. Федоров А. В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического ВУЗа / А. В. Федоров. – Москва : Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007. – 616 с.
29. Федоров А. В. Медиаобразование в странах Восточной Европы / А. В. Федоров, А. А. Левицкая, И. В. Чельшева, Е. В. Мурюкина, Д. Е. Григорова. – Москва : МОО «Информация для всех», 2014. – 140 с.

30. Федоров А. В. Медиаобразование: история и теория / А. В. Федоров. – Москва : МОО «Информация для всех», 2015. – 450 с.
31. Федоров А. В. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности / А. В. Федоров. – М. : МОО «Информация для всех», 2014. – 64 с.
32. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас; пер. с нем. – Санкт-Петербург : Наука, 2001. – 380 с.
33. Чичерина Н. В. Медиаграмотность как ключевая компетенция современного специалиста: структура и содержание / Н. В. Чичерина // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. – 2012. – № 1. – С. 152–158.
34. Чельшев К. Синтез медиакритики и медиаобразования в процессе обучения школьников и студентов Украины / К. Чельшев, И. Чельшева // Медиаобразование. – 2015. – Т. 1. – С. 77–89.
35. Beck U. Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order / Beck U., Giddens A., Lash S. – Cambridge : Polity Press, 1994. – 228 p.
36. Brown J. Media Literacy Perspectives / J. Brown // Journal of Communication. – Vol. 48. – Issue 1. – 1998.
37. Bazalgette C., Bevort E., Savino J. (Eds.) Media Education Worldwide / C. Bazalgette, E. Bevort, J. Savino // UNESCO, 1992. – 256 p.
38. Counts G. Dare the schools build a new social order? / G. Counts // Carbondale : Southern Illinois University Press, 1972. – 453 p.
39. Feilitzen C. von. Media Education, Children's Participation and Democracy // Feilitzen C. von. and Carlsson U. (Eds.) Children and Media: Image, Education, Participation. – Goteborg : UNESCO & NORDICOM, 1999. – P. 24–26.
40. Gerbner G. Media Competency As A Challenge to Schools and Education. A German-North American Dialogue / G. Gerbner // Guttersloh : Bertelsman Foundation Publishers, 1993.
41. Kubey R., Baker F. Has Media Literacy Found a Curricular Foothold? / R. Kubey, F. Baker // Telemedium. The Journal of Media Literacy, 2000. – Vol. 46. – № 1, 8–9, 30.
42. Mead G. H. Mind, Self & Society / G. H. Mead // Chicago : The University of Chicago Press, 1934. – 400 p.
43. McCombs M. E., Shaw D. L. The Evolution of Agenda-Setting Research: Twenty-Five Years in the Marketplace of Ideas / M. E. McCombs, D. L. Shaw // Journal of Communication, 1993. – Vol. 43. – № 2. – P. 58–67.
44. Masterman L. A Rationale for Media Education // Kubey R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age. – New Brunswick & London : Transaction Publishers, 1997. – P. 15–68.
45. Pungente J. From Barry Duncan et al. Media Literacy Resource Guide / J. Pungente // Ontario Ministry of Education. – Toronto, ON. Canada, 1989.
46. Potter W. J. Theory of Media Literacy: A Cognitive Approach / W. J. Potter // Thousand Oaks, CA : Sage Publications, 2004.
47. Skinner B. F. Science and Human Behavior / B. F. Skinner. – New York : Macmillan, The Free Press, 1953. – 461 p.
48. Tyner K. (Ed.) Media Literacy: New Agendas in Communication / K. K. Tyner // The University of Texas, Routledge, 2010.
49. Worsnop C. Screening Images: Ideas for Media Education / C. Worsnop // Mississauga : Wright Communication, 1999. – 180 p.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2017.

Жовнир А. О. Внедрение медиаобразования и формирование медиакомпетентности как ключевые факторы в обеспечении информационной безопасности гражданина и государства

В статье рассматриваются такие понятия, как «медиаграмотность», «медиакомпетентность», «медиаобразование», актуализируется необходимость понимания медиакомпетентности как ключевой и первичной индивидуальной компетентности. Автор раскрывает теоретико-методологические подходы и теории медиаобразования, структура и ключевые элементы медиакомпетентности, направления развития и задачи медиаобразования, степень и условия внедрения и распространения медиаобразования в Украине, роль медиаобразования в обеспечении информационной безопасности государства.

Ключевые слова: медиакомпетентность, медиаграмотность, медиаобразование, информационная безопасность, медиакультура, информационная компетентность, профессионально-ориентированное медиаобразование, медиаинформационная грамотность.

Zhovnir A. The Introduction of Media Education and Formation Media Competence as Key Factors of Information Security of the Citizen and the State

This article analyzes the theoretical, conceptual and institutional foundation for the introduction and development of the media education. This article discusses the key concepts such as «media literacy», «media competence», «media education». An attempt is carried out to justify the relevance of media education as a significant factor in provision of an information security and media competence as a key and the primary individual competence of a personality. The article expounds theoretical approaches to the study of the problems of media education: the theories of the information society, postmodern theories, the theories of mass communications etc.

The article contains a description of the main theories of media education, the main ones are: protecting, ethical, ideological, cultural and others. A structure and key components of media literacy have been considered: motivational, behavioral, cognitive, value-semantic as well as its main indicators: an evaluative, contact, activity, informative, creative and others.

Had been emphasized the main trends of development of media education: pre-school and school media education, media education in high school, continuous media education as well as its main objectives: the formation media immunity, development of a critical thinking, the formation of media culture, organization media creation etc. In the article the history of development and conceptual bases of institutional formation of media education in Ukraine have been enounced. The main phases and initiatives of media education movement, contributing to the promotion and intensification of development and introduction of media education in higher educational institutions of Ukraine have been considered.

The article also focuses on the conditions and the main barriers of the spread and introduction of media education in Ukraine. The attention is focused on the need to form a media educational area as well as on the mission and role of media education in providing information security of the state and the personality.

Key words: media competence, media literacy, media education, information security, media culture, information competence, professionally-oriented media education, media information literacy.